

Når træet forsvinder for bare skov

– etiske overvejelser om inddragelsen af dyr i undervisningen

CARSTEN LINDAGER

Mickey Gjerris, lektor i bioetik
ved Det Naturvidenskabelige
Fakultet på Københavns
Universitet (IFRO)

Kommentar til Hyllested T. & Johannesen B.F. (2021): "Dyret og fremtidens (antropocæne) medborger". MONA 2021-2

Klima- og biodiversitetskrisernes alvor er efterhånden umulige at benægte. Alene rapportererne fra FN's klimapanel (IPCC 2018) og biodiversitetspanel (IPBES 2019) viser med al tydelighed at vi som art står i en situation der truer vores civilisations biologiske grundlag. I den situation er det ikke overraskende meget fristende at lede efter løsninger i form af både individuelle og kollektive tiltag der kan sikre at problemerne ikke bliver helt uoverskuelige. Under overskriften "Den grønne omstilling" er alt fra individer, borgergrupper, nationale parlamenter og det globale samfund derfor i gang med at finde ud af hvad der kan gøres, hvor hurtigt det kan gøres, og hvem der skal betale regningen. Det udspiller der sig så en lang række diskussioner om. Tænk blot på de danske 2030-klimamål og i hvor høj grad landbruget skal bidrage til dem.

Men skal man reagere hensigtsmæssigt på kriser som disse, synes det også uomgængeligt at man forholder sig til hvad der har forårsaget kriserne. Hvordan er vi endt i denne situation? To svar byder sig umiddelbart til som de to ender af et spektrum. På den ene side kan kriserne ses som utilsigtede og uundgåelige bivirkninger ved en civilisation der grundlæggende er på rette spor, eller også kan de ses som de ydre symptomer på mere grundlæggende problemer. Den diskussion kan man se udspille sig inden for økonomien hvor der siden FN-rapporten "Vor fælles fremtid" (Brundtlandrapporten) fra 1987 har været en diskussion om hvorvidt løsningen skal findes gennem fortsat økonomisk (grøn) vækst (ecological modernization), eller om problemerne kræver en gentænkning af hvordan vores økonomiske systemer skal skrues sammen.

Et andet sted hvor diskussionen om årsagsforklaringer og dermed også løsningsstrategier er meget synlig, er i diskussionen om det antropocentriske (menneskecentrerede) natursyn, der præger den vestlige kultur. Et natursyn hvor kun mennesket ses som i etisk forstand betydningsfuldt, og alt andet forstås som forhåndenværende

ressourcer, der kan anvendes til opfyldelse af behov og præferencer. Historisk set kan antropocentrismens rødder findes i jødedom og kristendom, særligt i de fremherskende tolkninger af skabelsesberetningerne i 1. Mosebog (Gjerris 2020), og det må i dag ses som grundlaget for fx den førnævnte Brundtlandrapport og FN's 17 verdensmål (www.verdensmaalene.dk). Igen vil nogle mene at det er et uproblematisk natursyn, der blot har ført til nogle utilsigtede bivirkninger, og som skal justeres, imens andre mener at det netop er det natursyn der danner grundlaget for de kriser som vi nu befinder os i (se fx Næss 1990, Hursthouse 2007 & Morton 2016).

Det er den diskussion som Hyllested & Johannesen skriver sig ind i, med deres velargumenterede artikel hvor de slår til lyd for at undervisningen i menneskets forhold til dyr og natur må gentænkes i lyset af de problemer som vi står over for, som når de fx skriver:

Børn og unge, der skal arve denne jord, skal ikke lære om, men lære med verden. De skal medinddrages og lære at de er natur, og ikke alene ansvarliggøres i dette spil som forvaltere og hjælpere af en "oprindelig" naturlig verden der eksisterer parallelt med mennesket.

Denne opfordring kan ses som et forsøg på at inddrage et mere økocentrisk (fra græsk oikos = husholdning) natursyn i undervisningen hvor mennesket ses som en del af et mere-end-menneskeligt fællesskab i stedet for skabelsens selvkronede konge med fri råderet over resten af biosfæren.

På den måde at inddrage og tilgodese et bestemt natursyn blandt flere i undervisningen kan hurtigt blive udråbt til en form for "hjernevask" af borgerne fra barnsben af. Man ser for sig folkeskolen spytte den ene marcherende række af små Greta Thunberger ud efter den anden. Det er dog værdt at ihukomme at vi allerede nu påvirker hinanden til at overtage bestemte værdier – og ikke kun i folkeskolen. Demokrati-idealer, forestillingen om særligt danske værdier og diverse kanoniserede værker, der på en særlig vigtig måde skulle afspejle en nationalkarakter, er blot nogle eksempler.

Også på natursynsområdet foregår der en massiv påvirkning selvom det antropocentriske syn er så indlejret i vores bevidsthed at det sjældent er nødvendigt at sætte ord på det. Diskussionen om ulve, naturnationalparker, virkemidler til den grønne omstilling og sågar den danske klimalov er gennemsyret af antropocentrisme. Så det er ikke spørgsmålet om hvorvidt vi skal til at påvirke hverken børn eller voksne til at have et bestemt natursyn, men om at det, hvis man deler naturvidenskabens opfattelse af krisernes alvor og mange tænkeres opfattelse af at problemerne stikker dybere end som så, er på tide at vi begynder at overveje hvad det er for et natursyn vi som samfund understøtter (Kopnina & Gjerris 2015).

Den diskussion som Hyllested & Johannesen er med til at åbne i forhold til dansk pædagogik, er derfor mere end velkommen og som deres underbyggende litteratur

viser, en diskussion der har kørt en del år i andre lande. Videre er deres fokus på at gøre undervisningen konkret og vedkommende ved at lade mødet mellem dyr og børn være en indgangsportal til de bredere økocentriske overvejelser omkring forholdet mellem mennesket og resten af naturen et interessant forslag. Alt for ofte bliver etiske overvejelser reduceret til en introduktion af overordnede etiske principper, der efterfølgende skal appliceres på virkeligheden uden tanke for at den moralske dannelsesproces er afgørende for at principperne rent faktisk bliver omsat i konkrete handlinger og ikke blot forbliver flotte ord på et lamineret A4-ark der tages frem ved festlige lejligheder.

Det er i mødet med og i erfaringen med naturen at den naturforundring som danner basis for en livsholdning der inkluderer respekt for andet end mennesket, kan opstå. Og i det ikkemenneskelige dyr har vi endda muligheden for at møde det som er tættest på os selv, og hvor interaktionen og forståelsen af samhørighed med naturen mest umiddelbart er til stede.

Så langt, så godt. Når jeg alligevel efterlades en smule forstemt af Hyllested & Johannesens artikel, er det fordi de synes på en gang at ville vise børnene at dyr er medlemmer af et mere-end-menneskeligt fællesskab, og ad den vej åbne op for erfaringer med og undervisning i et andet natursyn end det der gennemsyrrer børnenes virkelighed i dag, men på samme tid reducerer de dyrene til instrumenter der kan anvendes til at ændre et mindset som truer med at bringe os vores egen undergang. Og spørgsmålet er om man ved at reducere dyret på denne måde ikke blot bidrager til den opfattelse at dyr og natur i sidste ende er ressourcer som kan anvendes til vores egne formål.

Bevares, ordet dyrevelfærd optræder et par gange i teksten, men sigende nok mest i forhold til at de konkrete dyr kan anvendes til at rejse en diskussion om hvordan vi generelt behandler dyr. Etikken forlader straks det partikulære, væsenet foran os, og bliver abstrakt og handler om svineproduktion generelt. Anvendelsen af det konkrete dyr i forsøget på at skabe en mere respektfuld holdning til dyr og natur generelt synes således blot at bekræfte den holdning til naturen som forfatterne selv identificerer som en væsentlig del af de klima- og biodiversitetskriser der ikke længere blot er en fremtidig trussel, men blodig alvor for mennesker og resten af biosfæren.

Jeg er helt med på at man kan synes at dette er at skyde gråspurve med kanoner (en praksis jeg af mange årsager, herunder ikke mindst dyreetiske, på det kraftigste vil fraråde). Herregud, der er jo tale om et meget lille antal dyr i forhold til det overordnede gode som man søger at realisere gennem brugen af dem. Men ud fra mit perspektiv er det netop denne nytteetiske tilgang til det individuelle dyr som et blot og bart redskab der risikerer at undergrave hele projektet. Jeg er som nævnt meget positivt stemt over for forfatternes målsætning og deres forståelse af at næringen af det jeg her vil tillade mig at kalde "kærlighed til naturen", går gennem konkrete erfaringer med dens mangfoldighed, kompleksitet og forundringspotentialer. Men

hvis ikke denne holdning går igen i forholdet til de konkrete dyr som anvendes, hvad enten det er vandrende pinde, indfangede snegle, udstoppede krager, den smilende bamsepølse i madpakken eller den forsømte kanin i baghaven, så kan jeg ikke se at man for alvor får udfordret forestillingen om andres dyrs underlegenhed i forhold til menneskedyret.

Den tyske sociolog Hartmut Rosa siger det således:

Faktisk indøver studerende på universiteterne og nogle gange sågar allerede børn i skolerne systematisk en sådan stum, tingsliggørende holdning til dyrene i forsøg i undervisningen; de lærer derved empatiresistente at afværge de resonansimpulser, der udgår fra øjnene og dyrets smertereaktioner (s. 322).

Den levende tøjtiger Stoffer udtrykker det samme da han som svar på Steens begejstring over at forældrene vil tage dem med i Zoo, tørt bemærker at så kan de jo passende tage en tur på dødsgangen bagefter.

Som et mindstemål kræver inddragelsen af levende, sansende, følede dyr i undervisningen (og de produkter som vi har skabt af dem) at de bliver præsenteret som individer, ikke som eksemplarer af en art, og at de deltager på lige fod med børnene, forstået på den måde at de deltager hvis de har interesse og lyst og ikke "tvinges" ind i situationer der belaster deres velfærd – hvilket kræver et indgående kendskab til den enkelte art og for manges vedkommende også en forståelse for det enkelte individ da dyr, som mennesker, kan have forskellige temperamenter, niveauer af nysgerrighed m.m.

Videre skal det gennemtænkes om det at anvende dyr som lever i fangeskab enten permanent eller som et led i undervisningen, bidrager til at give børnene en forståelse af dyret som et etisk væsen, eller om de allerede alene ved den praksis som de indgår i, er reduceret til "noget". Noget der kan anvendes til at nå mål der for dem selv er uvedkommende. Noget der i sidste ende betyder mindre end mennesker som vi (forhåbentlig) aldrig ville acceptere blev reduceret kun til midler, men altid også skal respekteres som mål i sig selv (netop dette udgør jo forskellen på lovgivningen om menneskelige forsøgspersoner og lovgivningen om forsøgsdyr).

Respekten for abstrakte størrelser som fx "kloden", "naturen", "biosfæren" og "biodiversitet" opstår, som jeg også mener at forfatterne skriver, gennem forundringen over de medlemmer af det mere-end-menneskelige fællesskab som vi erfarer – og i dyrs tilfælde – deler erfaringer med. Individuelle dyr er ikke et etisk øvelsesterræn hvor vi kan lære hvordan vi skal forholde os til andre mennesker og naturen som sådan. Lige så lidt som man skal købe et kæledyr til sit barn for at lære det at tage vare på dyr, men sikre sig at barnet kan tage vare på dyr inden man overdrager det ansvaret

for et (hvis man da overhovedet skal "holde" dyr i hjemmet), lige så lidt skal man anvende individuelle dyr til at skabe kærlighed til naturen medmindre det foregår med fuld respekt for dyret. Ellers risikerer man både at skade dyret og undergrave sit eget formål med at inddrage det i undervisningen.

En mulighed kunne være at tage undervisningen ud til dyrene i stedet for at trække dyrene ind i undervisningen. Erstatte den menneskelige kontrol over dyret med observationens flygtighed og derigennem lære barnet at samvær med dyr, som med mennesker, kræver at begge parter har lyst til at være med. Ellers risikerer man ikke at se det dyr der er foran en, men kun et fjernt didaktisk mål. Man kan måske sige at man risikerer ikke at se træet for bare skov – og at skoven derfor også forsvinder for øjnene af en.

Referencer

- Fisher D.R. and Freudenburg W.R. (2010): Ecological Modernization and Its Critics: Assessing the Past and Looking Toward the Future. *Society and Natural Resources* 14 (8): 701-709.
- Gjerris M. (2020): "Har du set en flodhest?": Om forundringens rolle i økoteologien, *Kritisk Forum for Praktisk Teologi*, no. 162, pp. 24-43.
- Hursthouse R. (2007): Environmental Virtue Ethics, in: Walker R.L. and Ivanhoe P.J. (eds.): *Environmental Ethics*. Oxford University Press: 155-172.
- IPBES (2019): *Global Assessment Report on Biodiversity and Ecosystem Services. Summary for Policymakers*. Intergovernmental Science-Policy Platform on Biodiversity and Ecosystem Services. Bonn.
- IPCC (2018): *Global Warming of 1,5°C: Summary for Policy Makers*. World Meteorological Organization, Geneva.
- Kopnina H. and Gjerris M. (2015): Are some animals more equal than others? Animal rights and deep ecology in environmental education. *Canadian Journal of Environmental Education*. Vol. 20, pp. 109-123.
- Morton T. (2016): *Dark Ecology: for a Logic of future Coexistence*. New York: Columbia University Press.
- Næss A. (1990): *Ecology, Community and Lifestyle. Outline of an Ecosophy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Rosa H. (2021): *Resonans – En sociologi om forholdet til verden*. Eksistensen
- World Commission on Environment and Development (1987): *Our Common Future*. Oxford: Oxford University Press.